

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

‘Om de barbaar te weerstaan wordt men zelf barbaar’

In gesprek met Pierre Hassner

door *Paul van Velthoven*

Redacteur CDV

Pierre Hassner (74) geldt als één van Frankrijks vooraanstaande specialisten op het gebied van de internationale betrekkingen. Opgeleid in de politieke filosofie komt hij vanuit dat vakgebied tot scherpzinnige observaties over de steeds veranderende staat van de internationale betrekkingen. Hassner is van geboorte Roemeen. Met zijn ouders ontvluchtte hij na de oorlog op 15-jarige leeftijd de communistische dictatuur in zijn vaderland. Hij kwam in Frankrijk terecht en studeerde vervolgens filosofie aan de Ecole Normale Supérieure in Parijs. In zijn denken voelt hij zich in het bijzonder verwant aan politieke filosofen als Leo Strauss en Raymond Aron. Van de laatste is hij een uitgesproken leerling. Net als bij hen zijn bij Hassner vragen over oorlog, vrede en geweld in hun verschillende gedaantes de permanente thema's van zijn werk. De ervaring van ballingschap heeft hem, zo zegt hij, getekend en gewapend tegen irrealistische voorstellingen. Daardoor meent hij beter dan academische specialisten te kunnen begrijpen in welke wereld wij werkelijk leven. Hassner heeft zich langdurig bezig gehouden met de oost-westtegenstellingen en betrok daarbij nadrukkelijk de nieuwe effecten van de pu-

blieke opinie en media op die betrekkingen. Na het einde van de Koude Oorlog bezon hij zich op de geheel nieuw ontstane verhoudingen. Hij voelde zich persoonlijk betrokken bij de ontwikkelingen in de oorlog in voormalig Joegoslavië.

In een artikel over de betekenis van 11 september concludeert hij dat we op het terrein van de internationale betrekkingen zijn overgegaan van de wereld van Locke en Kant naar die van Hobbes en Nietzsche. Waar de wereld van Locke staat voor de vrijheid als het natuurlijke recht van de mens en voor het liberalisme, en die van Kant voor de oprichting van vredebevorderende structuren, kunnen Hobbes' en Nietzsches filosofie in het nieuwe tijdsgewricht respectievelijk worden geïnterpreteerd als de (hernieuwde) strijd van allen tegen allen en als de behoefte om zich via de oorlog een nieuwe heldhaftige identiteit te verschaffen.

Hoe kunnen we de huidige internationale betrekkingen opvatten?

HASSNER 'Er zijn nogal wat denkers die de internationaal politieke verhoudingen van vandaag willen vergelijken met die uit

de negentiende eeuw, de tijd van het *concert européen*. De Europese grootmachten concurreerden toen in macht met elkaar en hielden elkaar nauwlettend in de gaten. Maar de situatie is nu veel gecompliceerder. We hebben nu te maken met een vergaande verspreiding van macht en geweld op andere en lagere niveaus. Zie Bin Laden. Het zijn niet louter de staten meer die elkaar de maat nemen. Iemand als Aron richtte zich in *Paix et Guerre*, zijn boek over de internationale betrekkingen, nog sterk op de rol van de staten, maar die is afgenomen. Na de Koude Oorlog heeft men even gedacht dat de rol van de VN en het recht op inmenging van bovenaf, al dan niet gesanctioneerd door de VN, voldoende waren om de vrede te bewaren. Terwijl het nu volstrekt ondenkbaar is dat er nog een oorlog tussen Frankrijk en Groot-Brittannië uitbreekt, hebben we nu te maken met een toename van lokale oorlogen en burgeroorlogen elders in de wereld. De situatie is dus veel ambivalenter en vooral veel anarchistischer geworden.’

De vrees voor een derde wereldoorlog zoals die bestond ten tijde van de Koude Oorlog is echter verdwenen...

‘Dat is juist, hoewel je natuurlijk ook dat in de toekomst nooit helemaal kunt uitsluiten. Bijvoorbeeld wanneer de spanning tussen de VS en China stijgt. Wat we nu zien is een mengeling van fragmentarisering en globalisering. Er is een toename van de communicatie als gevolg van nieuwe technieken, maar ook een toename van vernietigingswapens. En dat zorgt ervoor dat rationele berekeningen veel moeilijker te maken zijn dan in de tijd van de Koude Oorlog. Ook kunnen bepaalde groepen met een minimum aan middelen maximaal geweld veroorzaken. Dat betekent dat klassieke mechanismen als afschrikking en grootscheepse vergeldingsmaatregelen niet langer werken. We hebben verder als nieuw element te maken met een

herleving van religieus fanatisme, terwijl er voorheen sprake was van seculiere religies als fascisme en communisme. Dan vindt er ook immigratie op wereldwijde schaal plaats. Daardoor worden we binnenshuis geconfronteerd met problemen uit de hele wereld. In reactie daarop nemen mensen opnieuw hun toevlucht tot een religieuze en/of culturele identiteit, omdat ze de wereld waarin ze leven niet langer begrijpen. We voelen ons nu fundamenteel onzeker. Vroeger wisten we waar het gevaar zat: het kwam ten tijde van de Koude Oorlog uit de Sovjet-Unie, maar nu kunnen aanslagen overal opduiken. Bovendien, wat doet China? En wordt Rusland opnieuw een bedreiging? Daardoor verspreidt zich een breed angstgevoel.’

Niettemin bent u geen aanhanger van Samuel Huntingtons stelling van een strijd tussen beschavingen.

HASSNER ‘Ik heb een aantal keren met Huntington gepolemiseerd, met name in *The National Interest* (het tweemaandijks verschijnende Amerikaanse tijdschrift over buitenlandse politiek, opgericht door Irving Kristol in 1985; red.). Hij benadrukt dat religie en cultuur steeds belangrijker worden. Daar heeft hij natuurlijk gelijk in, maar hij verwaarloost volledig het fenomeen van de natie en het nationalisme, en hij vergeet dat veel huidige conflicten, vrijwel de meeste, zich juist afspelen binnen één bepaalde cultuur of beschaving. Wat in Rwanda is gebeurd, was niet bepaald een conflict tussen twee verschillende religies of culturen. Je hebt nu vooral te maken met etnische en nationalistische conflicten. Huntington doet het echter voorkomen alsof beschavingen met elkaar de strijd aangaan. Het gevaar is dat dit kan leiden tot een voorspelling die zichzelf waarmaakt. Ook de oplossing die hij voorstelt is mijns inziens rampzalig.

Hij ziet voor het Westen — Noord-Amerika en Europa — twee gevaren opduiken, het universalisme en het multiculturalisme. Het Westen moet zich daartegen beschermen en het moet de rest van de wereld overlaten aan de groepen die daar overheersen. Nogmaals, hij heeft gelijk door de nadruk te leggen op identiteitsconflicten, maar hij heeft ongelijk door ze als onaantastbare grootheden voor te stellen. Er is momenteel juist sprake van een enorme mengeling en transformatie van culturen en van een wederzijdse beïnvloeding.’

Leidde de Amerikaanse invasie er toch niet toe dat culturen verder tegen elkaar zijn opgezet?

HASSNER ‘De strijd tegen het terrorisme van al-Qaida was noodzaak, dat viel niet te vermijden. Maar al-Qaida identificeren met Irak was overduidelijk verkeerd. Daarmee gaven de Amerikanen van hetzelfde verkeerde schematische denken blijk als Bin Laden die ook in zulke globale termen zijn strijd wil voeren. Dat dient men tot iedere prijs te voorkomen. Alsof bijvoorbeeld het noorden de strijd aangaat tegen het zuiden. Het is veel minder simpel. Het grote gevaar is dat werelden tegen elkaar worden opgezet, alsof het Westen een oorlog voert tegen de moslims; dat is natuurlijk heel gevaarlijk. Dat is voer voor mensen als Le Pen en Bin Laden, maar in de praktijk ligt het meestal gelukkig veel genuanceerder. Ik was voor de inval in Afghanistan. Die was gerechtvaardigd vanwege de aanwezigheid daar van Bin Laden. Ik was echter tegen de invasie in Irak en dat vooral uit pragmatische overwegingen.’

In Nederland draait de discussie over Irak momenteel vooral om de vraag of de inval gerechtvaardigd was, terwijl er geen VN-resolutie was die deze inval goedkeurde.

HASSNER ‘In dit opzicht ben ik trouw gebleven aan de opvattingen van Aron, die overigens wel erg sceptisch was over de rol van het internationale recht. Ik wens me niet blindelings te verlaten op de besluiten van de VN. Zo was ik voor de interventie in Kosovo in 1999, ook al was daarvoor geen

Ik wens me niet blindelings te verlaten op de besluiten van de VN

draagvlak in de VN. Met andere woorden, er zijn gevallen voorstelbaar waarin het internationale recht niet hetzelfde statuut heeft als het binnenlandse recht. Wat doorslaggevend moet zijn is of de zaak gerechtvaardigd is. Dan krijg je te maken met criteria van moraal en ethiek, zoals ontwikkeld in de doctrine van de Rooms-Katholieke Kerk over de rechtvaardige oorlog. Maar ook moet de kans op het welslagen van de interventie groot zijn en kom je uit bij de kwestie van de in te zetten middelen. Er moet, zoals in de rooms-katholieke doctrine gebeurt, onderscheid worden gemaakt tussen een *ius ad bellum* en een *ius in bello*. Met andere woorden, de rechtvaardiging van de oorlog kan verdwijnen door de middelen die in die oorlog worden ingezet. In het geval van Afghanistan werd mijns inziens aan alle criteria voldaan. Ik ben overigens verbaasd over het feit dat het nu zo slecht gaat in Afghanistan, terwijl de meerderheid van de bevolking toch duidelijk tegen de Taliban was.’

In het geval van Irak werd niet aan alle criteria voldaan?

HASSNER ‘In het geval van Irak dacht ik dat de inval zou mislukken. Zoals de

FOTO: ILSE LEENDERS, PARIJS / AMSTERDAM

meeste Europeanen met hun ervaringen uit de postkoloniale tijd rond Algerije en Indochina dacht ik dat men in militair opzicht zou kunnen winnen, maar wat moet er dan daarna gebeuren? Ik zag daar weer de illusie van de Amerikanen opduiken dat ze als bevrijders met bloemen en dergelijke verwelkomd zouden worden wanneer ze een dictatuur omverwerpen. Diezelfde illusie hadden ze ten tijde van de inval in Cuba in 1961, de invasie in de Varkensbaai. Die liep uit op een grote mislukking. De meeste mensen in Irak waren tegen Saddam, maar al heel snel werden de bevrijders als bezetters ervaren. Dan had je daar ook nog te maken met het nationalisme, met de verschillende stromingen binnen de islam. Dat alles doet me denken aan het optreden van Napoleon in Spanje. Hij leek onoverwinnelijk, maar tegen de guerrilla daar kon hij niets uitrichten. Hij liet daar, zoals de

Duitse filosoof Hegel zei, de onmacht van de overwinning zien. Dat geldt des te sterker vandaag de dag met de massale aanwezigheid van media en het internet. Het thuisfront is bliksemsnel op de hoogte van alles wat mis gaat, van de martelingen waaraan men zich schuldig maakt. Dat heeft zijn weerslag op het optreden en de besluitvorming. Dan wordt het extra moeilijk om succes te hebben. Het is ook het probleem van democratische samenlevingen. We leven hier niet in een autoritaire, militaire maatschappij, waarin leiders eigenmachtig kunnen beslissen. In een democratie wordt de druk op de leiding daarentegen opgevoerd. De mensen willen resultaten zien en geen risico's lopen en het aantal troepen beperkt houden. De speelruimte van de politieke leiding is navenant.‘

U had geen principiële bezwaren?

HASSNER 'Nee, maar ik stond zoals gezegd zeer wantrouwend tegen deze onderneming. De Amerikanen wensten een soort wereldoorlog te voeren om de democratie over de hele wereld te verbreiden. Bagdad was als het ware de eerste etappe van deze missie. Het leek op wat de Fransen in de negentiende eeuw beproefden met hun beschavingsmissie. Net als de Amerikanen nu dachten ze dat ze door iedereen zouden worden toegejuicht. Een volstrekt verkeerd idee. De Amerikanen hadden overschat wat ze in militair opzicht konden bereiken. Evenmin stonden ze stil bij het feit dat culturen compleet van elkaar verschillen ondanks de schijn van overeenkomsten door het gebruik van technische middelen. De Amerikanen denken nog te vaak dat alle volkeren de democratie en de markt willen. Als we dan maar de tirannen verwijderen, dat zijn ze net als wij. Maar de zeden zijn compleet verschillend, de bevrijding van de vrouw wordt er gezien als een uiting van westers imperialisme. Er was dus sprake van *hubris*, van arrogantie in intellectueel en moreel opzicht. Daarvan was ik van begin af aan overtuigd. Bin Laden mag dan bij uitstek het Kwaad zijn, maar wij vertegenwoordigen daarom nog niet het Goede. Of, zoals Arthur Koestler zei ten tijde van de Koude Oorlog, wij verdedigen een halve waarheid tegen een complete leugen. Wanneer er iets zo verschrikkelijks gebeurt als in Srebrenica en in Kosovo, moeten we natuurlijk wel onze macht gebruiken. Daarom was ik voor de inval in Kosovo, zodat Milosevic niet kon herhalen wat hij had laten gebeuren in Srebrenica. Ik ben dus geen principiële pacifist. Soms blijkt de oorlog onvermijdelijk, maar dan moet men zich altijd duidelijk vergewissen van de doelstellingen die men nastreeft en van de middelen die men inzet en wat men daarna zal moeten doen.'

Waarom begaan de Amerikanen iedere keer weer dezelfde fout?

HASSNER 'Daar heb ik geen duidelijke verklaring voor. Ze weten dat ze de sterksten zijn, ze zijn nooit bezet geweest zoals de Europeanen. Ze neigen er steeds weer toe te denken dat de wereld er uitziet zoals zij die zich voorstellen. Niemand mag twifelen aan hun goede bedoelingen en ze denken dat alle problemen altijd kunnen worden opgelost. De Europeanen maken op hen een vermoeide indruk, ze vinden ons pacifistisch, maar wij hebben wel lering getrokken uit onze oorlogen in onze voormalige koloniën. Vergeet ook niet dat de Amerikanen voor de eerste keer, op 11 september 2001, in hun centrum werden aangevallen. Ze bleken kwetsbaar te zijn. Tegelijkertijd voelen ze zich onschuldig, want ze zijn niet in staat de ressentimenten te begrijpen die veel Arabieren jegens hen koesteren.'

'Gezien het fiasco in Irak acht ik het bepaald niet denkbeeldig dat de Amerikanen, zeker ook na de ervaring eerder met Vietnam, gaan inzien dat er grenzen zijn aan hun militaire macht. Ze zullen hopelijk inzien dat ze niet langer heerser van de wereld zijn. De Europeanen van hun kant zullen zich van de illusie moeten losmaken dat hen niets kan overkomen en zullen meer bereidheid moeten tonen om zichzelf te verdedigen. Ik pleit, met andere woorden, voor een verzoeningspolitiek. Ondanks onze verschillen zijn er belangen en waarden die we moeten zien te verdedigen, maar we kunnen die niet langer eenzijdig aan anderen opleggen. De opkomst van nieuwe grootmachten als China, India en Brazilië kan er misschien op langere termijn ook voor zorgen dat niet alles wat fout gaat in de wereld te wijten is aan de Amerikanen en dat het wereldwijde anti-Amerikanisme zal afzwakken. Maar

ook de neiging te denken dat zij de besten zijn en overall een antwoord op hebben kan minder worden. Als de Amerikanen die les trekken uit het avontuur in Irak is er al veel gewonnen.’

Om de nieuwe relaties in internationaal verband te typeren spreekt u vaak van de dialectiek tussen de bourgeois en de barbaar. Wat bedoelt u daarmee?

HASSNER ‘Hegel zag de voortgang van de geschiedenis beheerst door de wisselwerking en spanning tussen meester en knecht. De laatste legt zich daar niet bij neer en ontrooft op zeker moment de meester, waardoor er nieuwe knechten ontstaan. Zo begreep hij het historische proces. Om de huidige internationale spanningen te typeren — en daarmee indirect ook het historische proces en zijn onvoorspelbare uitkomst — spreek ik van de wisselwerking tussen de bourgeois en de barbaar. Sommigen hebben mij beschuldigd van racisme, omdat ze denken dat ik volkeren uit de Derde Wereld als barbaren beschouw. Dat is onzin. De grootste barbaarij is gepleegd door de nazi’s in een land dat christelijk was en als hoogstaand bekend stond. Toegepast op onze tijd kunnen we de terroristen van al-Qaida als moderne barbaren beschouwen.’

‘In onze westerse samenlevingen hebben we de afgelopen eeuwen een proces van verburgerlijking doorgemaakt. We leven hier in maatschappijen die gericht zijn op werk, handel en consumptie. Mensen willen zich niet laten ombrengen, ook al is er rondom ons weliswaar vaak sprake van veel geweld. Maar op oorlog zijn we in ieder geval niet uit. De oorlogen zelf hebben hier in de loop der tijd ook een zekere civilisering ondergaan. Oorlogvoerende staten namen onderling steeds vaker bepaalde codes in acht, terwijl

ze daarentegen wetteloze piraten rücksichtslos afslachtten. De geciviliseerden staan vandaag de dag voor een dilemma. Bin Laden en zijn medestanders verheerlijken oorlog en geweld, zoals Hitler destijds. Moeten zij zich tegenover hen geciviliseerd gedragen wanneer tegenstanders alles uit de kast halen om hen eronder te krijgen? Je ziet dan soms een fascistoïsering optreden van geciviliseerde

.....
.....
*We kunnen beurtelings
nog steeds barbaar of
bourgeois zijn*
.....
.....

staten, waarbij alle middelen worden ingezet, met voorbijgaan aan de regels die men zelf ooit in acht nam. Om de barbaar te weerstaan moet men zelf barbaar worden.’

‘Zie het optreden van de Amerikanen in de Abu Graib-gevangenis. De neiging is onmiskenbaar om op het terrorisme op extreme wijze te reageren. Is er iets dergelijks ook niet gaande in Nederland, dat tot voor kort als uitermate tolerant en pacifistisch bekend stond? Nu krijgen we hier in Frankrijk althans de indruk dat ze bij u volledig zijn omgeslagen. Tegen de moslims lijken ze in uw land nu harder te willen optreden dan hier in Frankrijk. Je ziet dat ook in Europa plotselinge omkeringen (*renversements*) kunnen optreden. Je kunt in het algemeen niet uitgaan van vaste categorieën in de trant van: de Amerikanen zijn zus en de Europeanen zijn zo. We kunnen beurtelings nog steeds barbaar of bourgeois zijn. De barbaar kan zich wel degelijk ontwikkelen tot bourgeois, zoals onze geschiedenis laat zien, maar het omgekeerde blijkt ook waar te zijn.

Desalniettemin is de trend tot verdergaande civilisering van de oorlog ook wel degelijk gaande. Amerikanen en Europeanen willen in geval van een oorlog het aantal

slachtoffers voor henzelf zo laag mogelijk houden. Een zeer geavanceerde technologie helpt hen daarbij. In de vs wordt soms gedacht, maar ten onrechte, dat men dank zij die techniek in een oorlog niet meer hoeft te vechten. Het zou volstaan om de vijand te omsingelen en hem te verlammen. Dat idee is versterkt na de Golfoorlog waarin de Amerikanen een snelle overwinning behaalden. De tegenpartij wil echter duidelijk iets anders bereiken, die wil zo veel mogelijk slachtoffers maken door aanslagen en zelfmoorden. Het is wat men in het jargon de asymmetrische oorlog noemt: de tegenpartij is met beperkte middelen uitgerust en

speelt vals tegenover hen die over de meest moderne wapens beschikken.'

'In dit verband moet ik denken aan een uitspraak van Machiavelli. Hij vraagt zich af of het beter is om veel geld te hebben of goede soldaten. Hij preferereert de soldaten want met hen kun je plunderen, grote veroveringen maken, terwijl je met alle geld van de wereld niet beschikt over de *virtù* (dapperheid, doortastendheid; red.) om een oorlog te winnen. Natuurlijk heeft de techniek de oorlog veranderd, maar de Amerikanen dachten daarmee te kunnen volstaan. Eens te meer blijkt dat men toch soldaten nodig heeft om een oorlog te winnen.'

Publicaties van Pierre Hassner

- Met Gilles Andréani: *Justifier la guerre? De l'humanitaire au contre-terrorisme*. Parijs: Presses de Sciences Po, 2005.
- La terreur et l'empire. La violence et la paix II*. Parijs: Le Seuil, 2003.
- Met Roland Marchal: *Guerre et Sociétés. Etats et violence après la guerre froide*. Parijs: Karthala, 2003.
- Met Justin Vaïsse: *Washington et le monde. Dilemmes d'une superpuissance*. Parijs: Autrement, 2003.
- Etats-Unis: l'empire de la force ou la force de l'empire*. Cahiers de Chaillot, no. 54, l'Institut

d'Études de Sécurité (IES), Union Européenne. Parijs, 2002. Franse versie te vinden op: <http://phronesis.org/IMG/pdf/PHassner-chaillot54.pdf>, Engelse versie op <http://phronesis.org/IMG/pdf/Phassner-chaillot54-eng.pdf>.

La violence et la paix. De la bombe atomique au nettoyage ethnique. Parijs: Le Seuil (Collection 'Points'), 2000. Nieuwe druk van boek, waaraan vier artikelen zijn toegevoegd, verschenen in 1995.

Violence and Peace. From the Atomic Bomb to Ethnic Cleansing. Boedapest, Londen en New York: Central European University Press, 1997 (Amerikaanse vertaling van *La violence et la paix*. Parijs: Esprit, 1995).